

UDK 81:1 Platon

Izvorni naučni rad

Milenko A. PEROVIĆ (Novi Sad)

Filozofski fakultet – Novi Sad

perovic.a.milenko@gmail.com

FILOZOFIJA JEZIKA U PLATONOVOM *KRATILU*

U radu se analizira Platonova filozofija jezika u dijalogu *Kratil*, prema uvjerenju autora da se u tradiciji zapadnog mišljenja ovim djelom utemeljuju filozofija jezika i lingvistika. Autor dokazuje da Platon nije pristalica konvencionalističkog ni naturalističkog poimanja jezika. Naprotiv, umijećem dijalektičkog mišljenja Platon pokazuje dijalekticitet koji je imanentan jeziku, a njegovo dijaloško i polemičko raskrivanje ukazuje na vrijednosti i ograničenja oba stanovišta. Platon je u *Kratilu* bio na putu raskrivanja biti spekulativnog odnosa jezika i bitka.

Ključne riječi: *Platon, Kratil, filozofija jezika, lingvistika, ime*

Prve refleksije o jeziku u helenskoj kulturi djelo je mitološke svijesti. Ona se opredmećuje kod Homera i Hesioda – kao i u drugim mitološkim sistemima – u pitanju o tvorenju imena. Helenska mitologija je fantastičkom imaginacijom spontano oblikovala uvjerenje da se imena i predmeti – posebno božanska bića – nalaze u mitskom jedinstvu. Imena su shvatana kao nosioci višega smisla kojim se dokućuje karakter i bit imenovanoga. Mitološki arhaički „realizam“ u djelatnosti imenovanja počivao je na predstavi o sudbinskoj određenosti identiteta imena i nosioca imena.¹

Helenska filozofija je iskustvo promišljanja pitanja o jeziku počela sticati kod Heraklita i Parmenida. Od mitologije je na jednoj strani naslijedila uvjerenje da ime (riječ) dokućuje istinski bitak predmeta, na drugoj je strani iz korijena posumnjala u to uvjerenje. Sumnja je napolila prve filozofe da pitaju o jeziku promišljanjem odnosa između jezika i bitka. Pribiranje prve filozofske svijesti za to pitanje još nije moglo računati s razvijenom pojmovnom figuracijom. Prvi filozofi ne pitaju o jeziku *qua* jeziku niti o odnosu *jezika uopšte*

¹ Usener, Herman (1896), *Die Götternamen*, Bonn; Иванов В. В. (1964), *Древнеиндийский миф об установлении имен и его параллель в греческой традиции*, In: *Индия в древности*, Москва; Лотман Ю. М., Успенский Б. А. (1973), *Миф – имя – культура*, In: *Труды по знаковым системам*, Москва.

prema mišljenju i bitku. Ne pitaju ni o odnosu *jezičkih iskaza* prema spoznaji i zbiljnosti. Njih vodi pitanje o odnosu između *imena* i imenovanog *predmeta*, između *riječi* – koja je neko ime – i *predmeta* označenog riječju. Njihova će se sumnja vrlo brzo uobličiti u problem da li ime proističe iz dokučene biti imenovanog predmeta ili je djelo ljudskoga zakona, običaja (*éthos*), postavke (*thésis*) i sporazuma (*synthēkē*). Problem postavljanja kriterija ispravnosti imena rješavan je idejom o adekvaciji imena s *phýsis* označenog predmeta. Ime je tretirano kao iskaz ili definicija. Prvi filozofi nijesu pitali o *phýsis*-u samoga znaka niti govornika. Prva mogućnost vodi u *naturalističko* shvatanje. U njegovom argumentacijskom središtu je *phýsei*-postavka. Druga se mogućnost objektivirala u *konvencionalističkom* stanovištu. Obično se smatra da joj središte čini *nōmo*-postavka, iako je ideja da imena (iskazi, jezik) nastaju po ljudskom *nomosu* jedan od nekoliko modaliteta eksplikcije ove mogućnosti.

Istraživači povijesti jezičko-filozofskih diskusija u ranoj helenskoj filozofiji skloni su mišljenju da su *phýsei*-postavku zastupali Pitagora i Heraklit, a *nōmo*-postavku Parmenid, Demokrit i sofisti. Tok te diskusije pokazivao je tendenciju snaženja filozofskog interesa za pitanje o jeziku zbog rasta filozofskog nezadovoljstva spoznajnim i komunikativnim mogućnostima jezika. Parmenid je shvatio da je u davanju imena neizbježna opreka, koje je onda sa svoje strane izvor zablude i opreka u samom mišljenju. Od Empedokla i Anaksagore do Demokrita i sofista rasla je sumnja da jezik može pružiti adekvatnu reprodukciju predmeta. Sumnju je pojačavao razmah eristički usmjerene retorike. Njen paroksizmalni stupanj dostignut je u sofističkoj skepsi prema spoznajnim mogućnostima jezika. Protagora i Prodik su bili uvjereni da između jezika i zbiljnosti nema podudaranja. Sokratov učenik Antisten sve netautološke predikacije smatrao je nedopustivim.

Platonova odluka da filozofski promišlja pitanje o jeziku potiče s toga duhovnog tla. Ona dovodi do „drugog važnog momenta u povijesti filozofije jezika – kritičkog, negativnog momenta“.² Gadamer drži da je Platonov *Kratil* „osnovni spis grčkog mišljenja o jeziku, koji sadrži čitavi raspon problema, tako da kasnija grčka diskusija, koju samo nepotpuno poznajemo, jedva da donosi nešto bitno“.³ Kao što je u drugim dijalozima temeljno kritički preispitivao sve bitne postavke rane helenske filozofije, Platon u svojoj filozofiji jezika⁴ – u prvom redu u dijalogu *Kratil*, koji će ovdje biti predmet razmatranja – dovodi u pitanje sve dotadašnje jezičko-filozofske postavke. *Kratil* (Κρατύλος,

² Kraus, Manfred, *Platon* (428/27–348/47 v.Chr.), in: *Klasiker der Sprachphilosophie*, hrsg. Tilman Borsche, Verlag C.H.Beck, München, 1996, str. 19.

³ Gadamer, Hans Georg, *Istina i metoda*, Masleša, Sarajevo, 1978, str. 440.

⁴ Dijalog *Kratil* središnje je djelo Platonove filozofije jezika. Tematikom jezika on se bavi u dijalozima *Sofista* i *Teetet*, kao i u *Sedmom pismu*.

Kratýlos, lat. *Cratylus*) je prva tematska jezičko-filozofska rasprava u povijesti zapadne filozofije. Pitanje o jeziku Platon ne razmatra kao „retoričko“, nego kao *par excellence* filozofsko pitanje koje se u eksplikaciji podvrgava samodisciplini metodički samoobezbijedenog mišljenja. Odgovor na bitni jezičko-filozofski zadatak rješava sučeljavanjem s dotadašnjim shvatanjima jezika. On razmatra odnos jezika i bitka (jezika i zbiljnosti) u ključu pitanja o odnosu imena i predmeta, u prvom redu vođen namjerom ispitivanja spoznajne vrijednosti imena (imenovanja), određivanja pouzdanog kriterija istinitosti kao ispravnosti jezika te, napokon, dokučivanja uslova i načina funkcionisanja jezičke komunikacije. Vodeći karakter pitanja o jeziku čini Platonovo djelo *Kratil* „svojevrsnim ishodištem povijesti filozofije jezika“. ⁵ Tematski i kritički karakter čini ga utemeljujućim djelom evropske filozofije jezika i lingvistike.

Sporno je statuiranje *Kratila* u hronologijskom nizu Platonovih djela. ⁶ Po novijim istraživanjima, *Kratil* je nastao u tzv. srednjem razdoblju, iako je plauzibilna pretpostavka da ga je Platon prerađivao. Vjerovatno je nastao poslije *Gorgije*, a prije *Parmenida*, *Teeteta* i *Sofiste*. Učesnici dijaloga su Sokrat, *Kratil* i Hermogen. Kao zastupnik učenja o idejama, Platonov literarni Sokrat i ovdje se razlikuje od povijesnog Sokrata. Otvoreno je pitanje autenticiteta *Kratila* i Hermogena. Za povijesnog *Kratila* zna se da je bio rodom iz Atine. Zna se i da je kao Heraklitov sljedbenik do krajnosti doveo teoriju o vječnom toku. ⁷ Moguće je da je Platon bio *Kratilov* učenik prije nego se priključio Sokratu. Olimpiodor piše da je Platon posvetio *Kratilu* istoimeni dijalog. Aristotel svjedoči da se Platon u mladosti znao s *Kratilom* i svojim pogledima bio blizak heraklitskoj ideji da „sve čulno dokučivo stalno teče i o njemu nema istinskog znanja“. ⁸ Aristotel ukazuje i da je Platon od mladosti bio upoznat s *Kratilovim* i heraklitskim učenjem. ⁹ Moguće je da Platon – po literarnoj slobodi – pririče *Kratilu* stavove koje ovaj u toj formi *in facti* nije zastupao. ¹⁰

⁵ Klaus, Manfred, Isto, str. 19.

⁶ U tetraloškom poretku Platonovih djela (1. v. pr. Hr.), *Kratil* spada u drugi dio tetralogije. Diogen Laertije ubraja ga u „logičke“ spise i daje mu alternativni naslov *O ispravnosti imena*, pozivajući se na izgubljeni spis platoničara Trazila (v. Diogen Laertije, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, BIGZ, Beograd, 1973, III, str. 57–58).

⁷ Diels, Herman, *Predsokratovci*, Naprijed, Zagreb, 1983, 65,3; Diogen Laertije, Isto, III, str. 6. O *Kratilovom* učenju govori Olimpiodor u *Životu Platona* (*Diogenis Laertii de clarorum philosophorum vitis, acc. Olympiodori... et aliorum vitae Platonis*, ab A. Westermann, Parisiis, 1878).

⁸ Diels, Isto, 65,3. Na ovom mjestu (gl. 65) Dils je sabrao sva svjedočanstva o *Kratilu*.

⁹ Aristotel, *Metafizika*, 987a–987b; vidi 1078b; O *Kratilovom* uticaju na Platona vidi: Wolfgang Schädewaldt: *Hellas und Hesperien*, 2. izdanje, Bd. 1, Zürich 1970, str. 626–632.

¹⁰ Nije od značaja da li shvatanje literarnog *Kratila* odgovara povijesnom *Kratilu*, Antistenu ili Protagori, možda čak i Demokritu. Vjerovanje je da Platon različite poglede o jeziku u svom vremenu spaja u dvije polemičke pozicije.

Aristotel tvrdi da je Kratil razvio jednu reduktivnu varijantu heraklitskog učenja o promjeni, jer je govorio o neprekidnoj promjeni onoga istinitoga. Ako je uistinu tvrdio da nijesu mogući filozofski iskazi nezavisni od vremena, primakao se stanovištu spoznajnoteorijskog skepticizma. Aristotel dodaje da iz toga razloga Kratil više ništa nije govorio, nego je samo pokretao svoj prst.¹¹ Aristotel ga smatra konsekventnim sljedbenikom učenja o *Panta rhei*, ali ne spominje da Kratil zastupa naturalističko shvaćanje ispravnosti imena. Pripišuje mu negaciju korisnosti jezika za filozofsku spoznaju, što konsekventno slijedi iz učenja o *Panta rhei*. Hermogen je Atinjani, sin Hiponikov. Brat je najbogatijeg čovjeka Helade Kalije i njegova sušta suprotnost.¹² Iako je naslijedio pola očevog imetka, dopao je siromaštva. Vjerni je slušalac Sokrata. Prisustvovala je i njegovom kraju.¹³

Debata se odvija u Atini, bez preciznijeg određivanja mjesta i vremena.¹⁴ Radnja *Kratila* pada u vrijeme između 431. i 421. god. p. n. e., u prvoj fazi Peloponeskog rata. U dijalogu se spominje Sokratova vremenost.¹⁵ Po tome bi se reklo da se dijalog nije dogodio prije 420. god. p. n. e.¹⁶ Istorijski Kratil je rođen oko sredine 5. vijeka, a u dijalogu je označen kao mlad.¹⁷ Čini se da je takav i Hermogen.

Predmet debate

Dijalog počinje Sokratovim uključivanjem u spor između Kratila i Hermogena o problemu *ispravnosti imena* (*orthótēs tōn onomátōn*). Održavajući svoju mitološku provenijenciju, riječ „ime“ (*ónoma*) u helenskom jeziku ne odnosi se samo na vlastito ime (lat. *nomen proprium*), nego jednako i na zajedničko ime (*nomen appellativum*). Odnosi se na cijelo područje riječi kojima se imenuju stvari. *Ónoma* su i adjektivi i participi, uopšte – „riječi“, „imenovanja“ („označavanja“, „nazivanja“) i jezička označavanja.¹⁸ Pristu-

¹¹ Aristotel, *Metafizika*, 1010a; Anegdota bi mogla poticati i od onih koji su ismijavali Kratilu filozofiju.

¹² O njegovoj bogatoj aristokratskoj porodici Platon govori u *Odbrani Sokratovoj*.

¹³ O tome izvještava Platon u *Fedonu*.

¹⁴ U *Kratilu* (433a) spominje se noćna zabrana kretanja na ostrvu Egina. Po tome se može zaključiti da se Egina tada nalazila pod atinskom vlašću, što je bilo 431. godine p. n. e. Godine 422/421. p. n. e. još je bio živ Hiponik iz Alopeke, otac Hermogenov, što implicira da ga ovaj još nije naslijedio (*Kratil*, 391c).

¹⁵ Sokrat se u šali vjeka da mu opada životna snaga (*Kratil*, 429d).

¹⁶ Platon, *Kratil*, 429d.

¹⁷ Platon, *Kratil*, 440d.

¹⁸ Kraus, Manfred, Isto, str. 20; Komentatori ističu da se u helenskom jeziku imenice shvaćaju kao „riječi *par excellence*“ i da između *nomen proprium* i *nomen commune* nije pravljena konsekventna razlika.

pajući problemu odnosa jezika i logosa u Helena, Gadamer je – apstrahujući od mitološke provenijencije pojma *ónoma* – na pervetirani način shvatio helensko razumijevanje odnosa *riječi* (jezika) i *imena*. On tvrdi da „u grčkom jeziku izraz za riječ, *ónoma*, istovremeno znači „ime“, a naročito lično ime, tj. rođeno ime. Riječ je najprije shvatana polazeći od imena. A ime je ono što jeste zahvaljujući tome što se neko tako zove i na njega odaziva. Ono pripada svome nosiocu. Pravilnost imena potvrđuje se u tome što se neko na njega odaziva. Ono, dakle, kao da pripada samom bitku“.¹⁹ U Gadamerovom stavu ostaje nejasnim zbiljski tok pojmovne figuracije jezičke svijesti u Helena. Uistinu, ako se shvati da njene polove čine mitološka i filozofska svijest, jasno je da konkretnost govora započinje kao *onomatetička* djelatnost stvaranja mitološkog viđenja svijeta kao stvaranja svijeta pomoću moći imenovanja. Moć imenovanja čini središte mitološke fantastičke umnosti. U imenima ona kao u nukleusu drži rudimente riječi, definicija, rečenica, napokon, jezika kao takvog. Opredmećenje njene prve konkretnosti čini svijet opštijih i apstraktnijih struktura riječi i rečenica do jezika uopšte. Raspravljjanje o *ispravnosti imena* stoga nije provjeravanje odnosa *imena* i *predmeta*, kao odnosa *zova* i *odziva*. Ono je ispitivanje ontološke, spoznajno-teorijske i komunikacijske biti i vriednosti jezika.

Preludij dijaloga je bezuspješna rasprava Kratila i Hermogena o jezičko-filozofskim pitanjima. Hermogen upoznaje prispjelog Sokrata s predmetom spora. On veli da Kratil tvrdi da „za svako biće postoji sasvim prirodno, ispravno ime, i da ime nije ono što neki po sporazumu doznačuju stvarima izražavajući ih jednim dijelom svoga govora. Postoji, prema njima, za sve – i za Grke i za barbare ista prirodna ispravnost imena“.²⁰ Uvjeren je da postoji prirodna ispravnost imena te da svemu što se može imenovati, od prirode pripada objektivno ispravno imenovanje koje jednako važi za sve ljude, jer nije stvar kulture ni običaja.²¹ Hermogen kaže: „...nikako da se uvjerim da bi ispravnost imenâ bila nešto drugo do sporazuma i dogovora. Meni bar izgleda da ime dato nečemu jest ono pravo. Zatim, ako ga mijenjamo u neko drugo, jer prvo više ne dolazi u obzir, drugo nije netačnije od prvoga“.²² Značenja riječi su proizvoljno data, te počivaju na sporazumu i navici. Ispravno je imenovanje samo na osnovu konvencije kojom se povezuje s predmetom. Konvencije

¹⁹ Gadamer, Hans Georg, Isto, str. 440.

²⁰ *Kratil*, Isto, 383 a4–b2.

²¹ Platon, *Kratil*, Isto, 383a–384a; Na karakteristični način Sokrat priznaje da je problem težak i da on o njemu nema znanja. Kroz prividnu samoironiju on veli da nije u stanju prodati svoje neznanje za 50 drahmi kao što to umije sofista Prodik (*Kratil*, 384a–384c).

²² Isto, 384 c10–d8.

se mogu mijenjati te su zato ispravna i nova imenovanja.²³ Kratil je uvjeren u nužnost imena „od prirode“ (*phýsei*), jer „svako ime je od prirode“. Ime vjerodostojno iskazuje bit imenovanoga predmeta. To će stanovište kasnije biti nazvano „semantičkim naturalizmom“. Hermogen zastupa „konvencionalističku“ tezu po kojoj su imenovanja proizvoljna, jer nastaju „putem zakona, običaja, konvencije, sporazuma“ (*nómō, éthai, synthēke, homología*). Iz Kratilovog stava slijedi da nijesu sva imena ispravna, nego postoje ispravna, ali i neadekvatna, odnosno, lažna imena.²⁴ Hermogenov stav implicira da su sva imena ispravna. Podliježu konvenciji pa su proizvoljna u odnosu na predmete koje imenuju. Konvencija uklanja kriterij razlikovanja istinitih i lažnih imena.

Brojnim interpretatorima i kritičarima *Kratila* izmicao je smisao Platonovog uvođenja u diskusiju lika jezičkog „zakonodavca“ (nomothétēs), odnosno „ustanovitelja imena“ ili „tvorca imena“ (onomathētes). Mitološka provenijencija toga lika dobro je poznata.²⁵ Uvodeći ga u diskusiju, Platon nije bio vođen namjerom da u njegovom mitološkom porijeklu traži oslonac ili putokaz za filozofsko rješavanje problema ispravnosti imena. Vodila ga je namisao da – izbjegavajući apstraktume konvencionalizma i naturalizma – nađe onaj put rješavanja problema ispravnosti imena na koji poziva unutrašnji dijalekticitet samoga jezika. Platon želi izbjeći sofističko *disjungiranje* kao način promišljanja biti jezika. Kao način mišljenja, ono je imanentan rezonirajućem razumu koji je svojstven sofistima. Helada im duguje kultiviranu svijet o antitetičnosti svake spoznajne i djelatne stvari, ali i nesigurnost spoznaje koju producira. Njihova disjungirajuća svijest o jeziku pita tako što već pretpostavlja raščlanjenost unutrašnjeg jedinstva jezika. Tu raščlanjenost ona nadalje antitetički učvršćuje – obično u dva momenta – koje argumentativno konfrontira kao preferencijalne da budu shvaćeni kao bit jezika, jer su *opozita*! Logikom ove rezonirajuće svijesti, živo unutrašnje jedinstvo jezika se pretpostavlja kao disjungirano u svoje međusobno konfrontirane momente. U klasičnom sofističkom obliku pitanje o jeziku već je u predmnijevanju na sebi

²³ *Kratil*, 384c–384e.

²⁴ *Kratil*, Isto; Sokrat i Kratil imaju adekvatna imena, ne i Hermogen. „Hermogenes“ znači „od boga Hermesa potekao“. Kad bi to ime bilo istinito, Hermogen bi bio uspješan u novčanim poslovima, kao što je Hermes takav među drugim bogovima. U zbilji Hermogen nije finansijski dobro stajao.

²⁵ U mitološkoj svijesti misao o identitetu imena i njegovog nosioca pretpostavlja prvobitni akt nazivanja svega postojećega imenom. Ta svijet uvijek pretpostavlja i tvorca imena (*onomathētes*). Tvorac imena ujedno je i tvorca stvari, a pretpostavlja se i ikonička vezanost imena i stvari. U mnogim mitološkim sistemima opisuju se tvorcima imena i akti davanja imena. Grčko *onomathētes* (ustanovitelj imena) i vedsko *namadheya* (ustanovljenje imena) pokazuju odgovarajući indoevropski mitološki motiv. On se potvrđuje i čuvenom himnom boginji govora (riječi) Vač u *Rigvedi* koja na sebi nosi sve postojeće.

pretrpjelo rad rezonirajućeg disjungiranja. Pokazuje se to po obliku i smislu pitanja: *Da li je jezik nastao od prirode ili po ljudskoj konvenciji?* U njemu je već pretpostavljeno kao samorazumljivo da su priroda i konvencija, *phýsis* i *nómos* – *opozita*! Pretpostavljeno je, takođe, u ovom pitanju kao djelu sofističke razložne svijesti da je *razložnost* najviša misaona i spoznajna moć svijesti. Uistinu, razložnost samu sebe uzima kao najprikladniji misaoni instrumentum dokučivanja istine. Na istoj samorazumljivosti traje dobar dio potonje povijesti filozofskih i lingvističkih raspravljanja o jeziku. Ona se održava na načinu mišljenja o jeziku koji je utemeljila sofistička razložna svijest. Sofisti su u *djelanju* (praxis) i *mišljenju* (spoznaji) tražili *opozita*. Na isti način su promišljali *jezik*. Njihovo gledanje na unutrašnji dijalekticitet jezika je rodno mjesto paroksizmalne sučeljenosti lingvističkog konvencionalizma i naturalizma.

Platona vodi namjera da pokaže kako *opreka* jezičke *phýsis* i *nómos* nije apsolutna, nego relativna. Njegovo je stanovište da su obje lingvističke solucije u krajnoj liniji dva apstraktuma kojima se razara unutrašnje sintetičko jedinstvo momenata biti jezika. Apsolutizacijom predstave *razlike* „fizikalnog“ i „nomoskog“ u jeziku gubi se iz vida njegovo imanentno jedinstvo. Sofističku razložnu svijest u razumijevanju jezika nadilazi dijalektička svijest svojom sposobnošću da se održi u oprekama i da traži njihovo jedinstvo. Nosilac te svijesti je Platonov postulirani *dijalektičar* (*dialektikos*). Njega ne zbunjuju opreke u mišljenju niti one koje se pokazuju u stvarima. On zna svoj misaoni zadatak kao traženje sintetičkog jedinstva u razlikama, suprotnostima i oprekama. Platonov Sokrat u dijalogu je *dialektikos* koga vodi namjera da u pitanju o jeziku pokuša razoriti nasljeđe tradicije kojim se dospjelo do petrifikacije opozitnosti dva apstraktna i uzajamno nepomirljiva rješenja. Platonova strategija u *Kratilu* – koliko jednostavna, toliko neshvatljiva mnogim generacijama interpretatora – sastoji se u tome da ta dva petrificirana apstraktuma natjera u misaono kretanje umijećem udublјivanja u dijalekticitet „same stvari“ jezika!

U tome je i uspio, iako je tvrdoća „same stvari“ onemogućila Platona da misaono kretanje u mediju dijalekticiteta jezika dovede do spekulativnog krešenda u kome se mišljenju potpuno otvara životna bit jezika! Većina tumača i kritičara *Kratila* nije bila u stanju razumjeti ni apsolvirati Platonovo umijeće dijalektičkog mišljenja kojim umrtvljene misli o jeziku natjeruje u kretanje. Filozofi jezika i lingvisti su se pred teškom lekturom *Kratila* najšešće dovijali kako da otkriju inkonsekvencije u tom kretanju, da bi ga ponovo umrtvili, jer jedino s zamrlom mišlju umiju, smiju i vole opštiti! Koliko im ostaje nejasnom Platonova postulacija *jezičkog zakonodavca* (*nomothétēs*), jednako je nejasno što bi imao činiti *dijalektičar* (*dialektikos*). Odnos zakonodavca i dijalektičara predočava Platonov zahtjev da se jezik misli dijalektički, da se polaže računa

o misaonom kretanju analize biti jezika, ali i da se anticipira otpor koji mišljenju pruža sama mišljena stvar! Tumači i kritičari *Kratila* su – sljedeći logiku razložne svijesti – nesamoosviješćeno rezonirali o pitanjima koja svojim dijalektičko-spekulativnim karakterom nadilaze svako rezoniranje. Sami su sebe osuđivali na uzaludne pokušaje natjerivanja Platona u Prokrustovu postelju konvencionalizma ili naturalizma.

Kratil počinje predočivanjem vladajućih shvatanja o jeziku. Ona imaju oblik pitanja o karakteru odnosa između imena i predmeta koji „omogućava da određeno ime pripadne određenoj stvari kao tačno, ili drugačije izraženo da li tvorac imena može u svom poslu potpuno proizvoljno postupati ili se orijentira prema nekoj ispravnosti koju daje priroda“.²⁶ Problem se pokazuje kao opozita „nužnosti“ ili „nenužnosti“ (sofistička opozita *phýsis-nómos*) odnosa riječi i predmeta. Sistematska perspektiva Platonovog načina postavljanja problema može se bolje razumjeti ako se predoči i povijesna perspektiva. U predsokratovaca, pitanje o jeziku bilo je vođeno interesom dokučivanja njegove spoznajne vrijednosti. Njihova svijest o aspektima razumijevanja jezika još nije stupila u figuraciju pojmovne diferencije *riječi*, *iskaza* i *jezika uopšte*. Euđenio Košeriu je primijenio model s tri interpretacijska pogleda na svijest o jeziku kod predsokratovaca.²⁷ Prvi je pogled na „jezik uopšte“. Tiče se jezika u cjelosti, s obzirom na odnos jezika prema mišljenju te jezika prema predmetima (činjenicama), odnosno, „izvanjezičkoj zbiljnosti“. U ranoj filozofiji jezika javljaju se dva shvatanja. Po jednom, postoji *izonomija* struktura jezika, mišljenja i zbiljnosti, s uvjerenjem da jezik može dokučiti istinu. Po drugom, sumnja se u analogno ustrojstvo jezika, mišljenja i zbiljnosti, a jeziku se osporava mogućnost dokučivanja istine. Drugi je pogled na „jezik kao iskaz“ u kome se spoznajna moć jezika prosuđuje poređenjem riječi i činjenica. Ako im se pripisuje analogna struktura, jezik se smatra „istinitim“, a ta se istina manifestira u formi iskaza. Ako se poriče postojanje te strukture, onda je on „lažan“. Treći pogled je „jezik kao riječ“. Kod njega je vodeće pitanje da li riječ odgovara predmetu koji označava. Razvoj filozofije jezika u Helena vodio je usmjeravanju na ontološki, logičko-funkcionalni i glotogonijski problem odnosa *riječi* i *predmeta*. Ontološki je pitano: Odgovara li riječ (kao *ónoma*, *signifiant*) na činjenični način bitku imenovanog predmeta? U logičko-funkcionalnom smislu je pitano: Po čemu se artikulira zvuk nekog imena? Koji je odnos između predmeta označenog imenom i onoga što je u njemu iskazano? Pitanje u glotogonijskom smislu je: Kako se došlo do toga da se određeni predmeti označavaju pripadnim imenima? Koji je izvor riječi i jezika u cjeli-

²⁶ Kraus, Manfred, Isto.

²⁷ Coseriu, Eugenio, *Geschichte der Sprachphilosophie*, A.Francke, Tübingen und Basel, 2003, str. 33.

ni?²⁸ Kod predsokratovaca pitanje je pretežno usmjereno na ontološki aspekt. Platon i Aristotel razvili su logičko-funkcionalni aspekt, dok se glotogonijski aspekt javlja u postaristotelovskoj filozofiji te je acceptabilan sve do Lajbnica.

Kako rana helenska filozofija pita o *odgovaranju* riječi i predmeta? Pitanje postavlja u semiotičkom smislu: Da li je odnos između riječi i predmeta „nužan“ (prirodno nužan) ili „nije nužan“ (nije prirodno nužan), nego počiva na konvenciji, odnosno, proizvoljnosti? Odgovori formiraju dihotomiju. Iako se dihotomija prividno tiče jednog te istog problema, Košeriu skreće pažnju da postoji razlika. Ona dolazi od evolucije kako pojma „nužnog“ („od prirode“, *phýsei*), tako i pojma „nije nužno“. Prvi je pojmovni par: *phýsei* („od prirode“) – *nómō, éthei, homología, synthēkē* („po zakonu, običaju, konvenciji, sporazumu“). Drugi je pojmovni par *phýsei-katà synthēkēn* („kao ustanovljeno“), a treći: *phýsei-thései* („po postavci“).

Prvi pojmovni par javlja se prije Platona. On ga problematizira u *Kratilu* tako što dihotomija izaziva pitanje o *ispravnosti imena* (*orthótēs tōn onomátōn*). Prije Platona ono se javljalo u upitanosti da li postoji prirodno motivirana saglasnost između *zvuka riječi* (forme riječi) i označenog *predmeta*. Da li je u prirodi predmeta da njegovo ime mora glasiti tako, a ne drugačije? Pozitivni odgovor daje *phýsei*-postavku, a negativni *nōmo*-shvatanje.²⁹ Pojam *phýsei* u striktnom smislu znači „od prirode“, „prirodno nužno“. U diskusiji o ispravnosti imena *phýsei* se odnosi na predmete, na njihovu *phýsis*. Kada se tvrdi da su imena „prirodno nužna“, implicira se da u samom predmetu postoji djelatni uzrok (*causa efficiens*) njegovog imena!³⁰ Platon je doveo u pitanje model dihotomije kao potonji iskaz o istini njihovog odnosa, upućujući na tražanje za dubljim odnosom riječi i predmeta. Tako je otvorio novi put za filozofiju jezika. Njegove kritičare i tumače najčešće je na krivi put vodilo pitanje s kim on polemše u *Kratilu*. Iznošene su proizvoljne pretpostavke da polemše s istorijskim Kratilom, Demokritom, Protagorom, Prodikom, pa i Antiste-

²⁸ Coseriu, Isto, str. 34.

²⁹ Drugi pojmovni par postavio je Aristotel, razbivši njihov dihotomijski odnos. On odbacuje *phýsei*-pretpostavku: ne *phýsei* ili *katà synthēkēn*, nego *katà synthēkēn*, a ne *phýsei*. Radi se o intencionalno-funkcionalnom aspektu znaka, tj. o tezi da samo ime jednoga predmeta može biti što je kao ime bilo mišljeno, i to nezavisno od toga da li ime sada odgovara označenom predmetu. Treći pojmovni par je misaono dobro post-aristotelovske filozofije, iako se pojam *thései* javlja još kod Demokrita. U biti, ova se dihotomija oblikuje na pitanju o izvoru imena, kao i nastanku posebnih jezika. U cjelini, „izrazi *nómō, katà synthēkēn* i *thései* ne upotrebljavaju se u istom smislu, te se otuda mijenja i smisao onoga uvijek jednako zvučućeg izraza *phýsei*, zavisno od toga u kom se pojmovnom paru javlja“, vidi Coseriu, Isto, str. 35.

³⁰ Košeriu tvrdi da bi se izraz *phýsei* mogao odnositi i na ime i na jezik. On misli da se to shvatanje može naći kod Platona i Aristotela, ali nije jasno izvedeno. Nije stoga do kraja jasno ni šta se misli pod „prirodom“ (biti) riječi (ili jezika)! Moglo bi biti da se *phýsei* odnosi na bit čovjeka, onoga ko govori. Ta mogućnost donosi dihotomiju *phýsis-téchne* (*natura – ars*).

nom. Uistinu, Platon polemiše u načelu sa svima koji misle da se razumskom refleksijom može dokučiti bit jezika. Priroda je refleksije da momente mišljene stvari razdvaja u jednostrana određenja. Ona ih uzajamno konfrontira, proglašavajući jedan ili drugi momenat samom biti stvari. Na putu prema spekulativnom mišljenju, Platon nastoji sintetički shvatiti momente jezika kao život jezika. Potonja kritika je nažalost tako malo shvatila da bez te intencije u Platonovom mišljenju ne bi mogla ni da se uobliči ni provede namjera koja vodi sokratsku majeutiku da u *nómō*-stanovištu nađe *phýsei*-stanovišta i *vice versa*. Nije li se smisao za dijalekticitet prelaženja suprostavljenih odredbi jednih u druge već opredmetio u poimanju jezika kod Heraklita i heraklitovaca te su podjednako argumentirali za oba stanovišta.³¹ I u jeziku je na djelu *coincidentia oppositorum*.

Struktura dijaloga

Na predloženi način u uvodu se postavlja predmet rasprave.³² Prvo sučeljavanje Kratilove *phýsei*- i Hermogenone *nómō*-postavke nije samorazumljivo. Kratil svoju postavku izvodi iz semiotičkog odnosa između *izraza* i *sadržaja*. Ime može biti ono što ima *izraz* (signifiant) i *sadržaj* (signifie). Nije ime onaj artikulisani zvuk s kojim nije vezano značenje. Ime odgovara bitku predmeta.³³ Hermogenova teza u osnovi ima stav o istoricitetu jezika. On implicira da se može govoriti o intersubjektivnoj dimenziji, ali ne i o objektivnosti jezika. Tradiranje jezičkih znaka provodi se u povijesnim zajednicama. Kao sistem znaka, jezik je jedna od povijesnih institucija.³⁴

³¹ Kratil u pogledu *riječi* slijedi Heraklitovo poimanje jezika. Hermogen – zastupnik potpuno suprotnog shvatanja riječi – kaže o imenima (*ónoma*) isto što i Heraklit u poznatom fragmentu o luku (B 48): „Luku je dakle ime život, a djelo (njegova) smrt“. Naime, *lúk* = *biós*; *bíos* = život).

³² Platon, *Kratil*, 383a–384e.

³³ O pitanju „lažne postavke“ ovoga problema govori Košeriu, str. 44: „prirodni“ ili „prirodno dati“ odnos između riječi i predmeta uzima se kao odnos između oblika zvuka (signifiant) i predmeta, kao da se u zvuku mora odražavati bitak stvari: (a) *ónoma* (vox, signifiant, oblik zvuka); (b) *prāgma* (res, chose réelle, predmet/činjenica). *Ónoma* se tretira kao da nema značenje. Radi se ipak o nečem sasvim drugom: (a) *sēmainon* (vox, signifiant, forma znaka), (b) *sēmainómenon* (conceptus, signifie, sadržaj znaka), (c) *prāgma* (res, chose réelle, predmet/činjenica). Ako je riječ o odrazu ili izrazu „bitka“ stvari, onda se može samo odnos između komponenti (a) i (b) druge šeme uzimati u obzir. Kratil ipak govori o odnosu između forme znaka (a) i označenog predmeta (c). Sokrat stoga u trećem dijelu dijaloga bez teškoća razvije sve vrste opreka.

³⁴ Za Košeriu ovaj stav upućuje na drugačiji način nužnosti: Ona se tiče komponenti (a) i (b) predložene Košeriuove sheme u odnosu na komponentu (c). Radi se o kompleksnoj relaciji kod koje oba relata već predstavljaju neku relaciju. Na jednoj strani stoje potpuni jezički znaci kao izraz i sadržaj, a na drugoj strani izvanjezička zbiljnost. Kao i Kratil,

Prvi dio *Kratila* (385a–427d) sadrži razgovor između Sokrata i Hermogena. Sokrat kritički ispituje Hermogenovu *nómos*-postavku (385a–391a). Od početka slijedi dijalekticitet jezika koji ga, kritikom Hermogenovog shvaćanja, vodi prema Kratilovom shvaćanju, naime, da imena u nekom pogledu moraju biti „ispravna“, tj. moraju odgovarati prirodi predmeta koji označavaju (391b–427d).

Kritika Hermogenove postavke počiva na nekoliko argumenata.

Prvo. Po Hermogenovom shvaćanju, svako po svojoj volji može stvoriti privatni jezik te riječi „konj“ dati značenje „čovjeka“ i obrnuto. Po Sokratu, takva uslovnost imena vodi u zabunu, jer ne može isti iskaz kao cjelina biti držan za istinit i lažan. Sastavni djelovi iskaza moraju u istom pogledu biti „istiniti“ kao i iskaz u cjelini.³⁵ Imena mogu odgovarati ili ne odgovarati predmetima, tako da pune proizvoljnosti u imenovanju ne može biti. (385a–385e).

Drugo. Hermogen pretpostavlja da se subjektivnost i proizvoljnost značenja riječi odnosi i na predmete. To je moguća konsekvencija Protogorinog stava o čovjeku kao mjeri svih stvari. Ovdje taj stav implicira sumnju u objektivitet zbiljnosti, odnosno, njenu spoznatljivost. Sokrat oponira tvrdnjom da postoji različitost imenovanja istih predmeta. U protivnom, smisao gube objektivni pojmovi kao što su „dobro“, „loše“, „umno“, „neumno“ itd. Slijedom te proizvoljnosti, ne bi bilo više ničega dobrog ni lošega, niko ne bi bio umniji ni valjaniji od drugoga. Ljudi uistinu jesu dobri ili loši te se mora odbiti proizvoljnost mnijenja o objektivitetu zbiljnosti. Mora se pretpostaviti nepromjenljiva bit stvari, jer „stvari same po sebi imaju bit koja je postojana, bez odnosa prema nama i neovisno od nas“ (386a–386e).

Treće. Sokrat tvrdi da ljudska djelatnost nije stvar proizvoljnosti. Ona se orijentira prema prirodnoj zbiljnosti (387d), a ne prema našim mnijenjima. Da bi valjano ostvarivao svrhu u zanatima, čovjek postupa kako prirodni zakoni dopuštaju. Tako je i u djelatnosti imenovanja.³⁶ Kao što je bušenje potrebno

Hermogen govori o odnosu između forme znaka (a) i predmeta (c), što prividno vodi u nerješivu opreku.

³⁵ Dijeleći mišljenje Jozefa Derbolava (*Platons Sprachphilosophie im Kratylos und in den späteren Schriften*, 1972, str. 113), Košeriu u Sokratovoj argumentaciji otkriva sofizam. Čini ga stav da se svojstvo neke cjeline mora odražavati u svim dijelovima. Ne stoji da se istina iskaza može izvoditi iz „istine“ riječi iz kojih se sastoji; Coseriu, Isto, str. 46.

³⁶ Košeriu drži da Sokrat – da bi udaljio Hermogena što više od Protogorine relativističke teze – pravi drugi sofizam. Tvrdi da nije čovjek mjera svih stvari, nego stvari imaju svoju prirodu koju im ne možemo proizvoljno priručiti. Sokrat taj stav proteže i na djelovanje. Ono treba da se izvodi u saglasju sa svojom prirodom, a ne prema mjerilu našega individualnog djelanja. „Oruđa“ djelanja treba da su primjerena njegovoj svrsi. To važi i za imena. Govorenje je neko djelanje, a imenovanje je dio djelanja; Sokrat jasno tvrdi da je i ime neko oruđe. Po sudu Košeriu, sofizam je u implicitnom izjednačavanju instrumenta i djelanja. Navodno, Sokrat ne pravi razliku između oruđa – potrebnog za izvođenje djelanja – i samo-

svrdlo, a tkanju čunak, govoru je potrebno oruđe (*organon*). Oruđe govora je *imenovanje* (388a). U zanatima se pojmovima „ispravno“ i „lažno“ označava uspjeh ili neuspjeh konkretne zanatske djelatnosti. Govor je neka djelatnost, kao što je to i opštenje. I kod njih mora postojati kriterij „ispravnosti“ i „lažnosti“, tj. držanje pri prirodi ljudske komunikacije. Imenovanje ne može biti proizvoljno (385e–388d), nego mora odgovarati prirodi imenovanoga. Riječ je oruđe govornika, kao što je svrdlo oruđe drvodjelje ili čunak tkača.³⁷

Četvrto. Imenovanje ne može biti proizvoljno, nego slijedi po objektivnom zakonu (*nómos*, 388d). Imenovatelj je svojevrstni zakonodavac (*nomothētēs*, 388e), tvorac imena (*demioyrgós*, 389a). On kuje riječi, držeći se misli o njihovoj prikladnosti za određenu svrhu. Tvorac imena mora raspolagati posebnim umijećem stvaranja imena „po obrascu“ nedjeljivog lika imena (*eídōs*, 389b). Slijedeći istu misao, zakonodavac će „svakom predmetu nametnuti vid imena kako mu od prirode leži“ (*eidos*, 390a). Postojanje različitih jezika moglo bi se navesti kao argument za prigovor ovom shvatanju. Sokrat ga odbija tako što tvorce riječi poredi s kovačima. Svaki kovač na različit način kuje željezo i od njega izrađuje oruđa. Da bi izradio svrdlo, kovač mora u glavi imati uzor po kome se orijentira. Tako postupa i tvorac riječi. On riječi uvodi po uzoru (*eidos*). Riječ koju pririje nekom predmetu na nekom jeziku je slika te ideje. Svako imenovanje u svakom jeziku drži se dokučivanja prirode imenovanog predmeta. Razlika imenovanja istog predmeta u različitim jezicima dolazi od razlike odslikavanja istog uzora. Njegove slike su čujne riječi (389d–390a).³⁸

ga djelanja. Košeriuov stav ne stoji. Naprotiv, pokazuje nedostatan uvid u bit moralno-etičkog fenomena. Oruđe ljudskog djelanja (*praxis*) i sâmo djelanje u čvrstom su jedinstvu. Ne mogu se nemoralnim sredstvima ostvarivati moralni ciljevi.

³⁷ Treći Sokratov sofizam – po Košeriuu – čisto je jezičke prirode. Hermogen ne prigovara Sokratovom stavu da stručnjaci prilagođavaju oruđa. Naime, *nomos* je uvijek djelo nekoga *nomothētes*. Zakon je djelo zakonodavca. Košeriu veli da Sokrat tu igra na kartu polisemije od *nomos* „običaj, upotreba, zakon (običaj, navika, zakon)“. *Nomos* shvaćen kao „*usus*“ ne treba nužno postojanje „zakonodavca“ ili „stvaraoca običaja“, kako to pretpostavlja par riječi *nomos-nomothetes*. Ni ova Košeriuova kritička teza ne stoji.

³⁸ Četvrti sofizam za Košeriuu počiva na nerazlikovanju *tipa* i *znaka*. Sokrat drži da zanatlija polomljeno oruđe ne zamjenjuje novim po obrascu staroga, nego po idealnom tipu, po obrascu „oruđa po sebi“. Imena kao alati moraju biti oblikovana po obrascu „imena po sebi“. Njihov obrazac je ono što je zapravo ime (*autò hekeino hò éstin ónoma*; 389d). Imena (riječi) različitih jezika su sva načinjena prema obrascu ovih po prirodi datih „imena po sebi“. Ako dva kovača stvaraju jednak (ne isti!) predmet, ne koriste se istim željezom. Kod imena materijal nije odlučujući, nego to da zakonodavac istu formu (*eidos*) primijeni kod izrade imena, i to kod Grka kao i kod barbara. Neki komentatori *Kratila* primijetili su da poređenje nije sasvim prikladno. Dva kovača ne primjenjuju različite materijale, nego različite komade istog materijala. Riječi različitih jezika nijesu stvorene iz različitih djelova istog zvučnog materijala, nego iz različitih zvučnih materijala. Iako Košeriu smatra da ovaj

Peto. Svako oruđe ima sebi imanentnu upotrebu. U svakom zanatu potrebno je znanje (epistēmē, 390b) upotrebe oruđa. Muzičar najbolje umije prosuditi da li je instrument valjano načinjen. Kormilar najbolje sudi o brodogradnji. Slično je s riječima. Prosuđivanje ispravnosti njihove saglasnosti s predmetima zadatak je onoga ko ih upotrebljava. Umijeće tvorbe riječi najbolje prosuđuju znalci upotrebe riječi. Djelo zakonodavca riječi najbolje prosuđuje onaj koji se njima služi. Vještak u služenju riječima je onaj ko najbolje zna pitati i odgovarati. Takav „vještak u razgovoru“ je dijalektičar (*dialektikós*, 391c–391d). Imenovanje ne potiče iz subjektivne proizvoljnosti, nego iz objektivne prirode predmeta i kao rezultat dijalektike (390b–391a). Sokrat daje za pravo Kratilu koji pretpostavlja postojanje imanentne povezanosti svojstava riječi i svojstava predmeta. Ta je povezanost spoznatljiva i spada u zadatak filozofa. Sokrat sažima svu izloženu argumentaciju i izvodi zaključak: „I Kratil istinu veli kad kaže da su imena data stvarima prema njihovoj prirodi i da ne može svako biti tvorac imena; samo onaj ko ima oči uprte u prirodno ime svake stvari može pridati ideju i slovima i slogovima“ (390d–390e).

Hermogen prihvata Sokratovu teorijsku argumentaciju, ali traži konkretnu demonstraciju stava o prirodnoj ispravnosti imena.³⁹ Sokrat prihvata njegov zahtjev te će pokušaj takve demonstracije zapremiti dobar dio teksta *Kratila*. Pokušaj čine tri momenta: (1) eksplikacija etimologije riječi shvaćenih kao definicije, (2) razlaganju riječi na elementarne („izvorne“, *tà prōta onómata*) sastavne djelove te (3) daljnje razlaganje sastavnih djelova na foneme/grafeme (*stoicheia*) kojima se pripisuje onomatopeička ili ikastička funkcija. Sva tri momenta dokazivanja „ispravnosti imena“ počivaju na jedinstvenoj strategiji traženja „forme“ (*eidos*) imena. Između imena i imenovanog predmeta stoji „prirodno ime“ koje je imanentno biti predmeta. Ime kao znak nije djelo identifikacije s njim, nego njegove „rekonstrukcije“. „Forma“ imena može biti nosilac značenja višeg stupnja, jer je data asocijativno. Na određeni način, ime može biti tretirano kao definicija. Bit stvari otkriva se u imenu. Držeći se ovih načela, Platon analizira 112 riječi, navodeći za njih 140 različitih etimologija.⁴⁰ Nema saglasja među tumačima o vrijednosti Platonovih etimo-

sofizam stvara osnovu za etimološke spekulacije u daljnjem toku dijaloga (*Kratil*, Isto, str. 47), primjedba Platonu nije sasvim umjesna. Uzeti zajedno, glasovni sistemi različitih jezika sadrže mnoštvo glasova. No, i u njemu se glasovi u manjoj ili većoj mjeri preklapaju.

³⁹ Sokrat ne tvrdi da je to u stanju, ali je spreman da zajedno s Hermogenom provede ispitivanje. Hermogenu je sada jasno da od sofista kao što je Protagora ne očekuje što takvo; *Kratil*, Isto, 390e–391c.

⁴⁰ Pitanje *prirodne ispravnosti imena* valja najprije razvidjeti s Homerom i drugim pjesnicima. Homer navodi da bogovi i ljudi različito nazivaju iste stvari. Imena koja nadijevaju bogovi više su u skladu s biti imenovanih bića od onih koja nadijevaju ljudi. U *Ilijadi* (20, 74) bogovi jednu rijeku zovu *Ksantos*, a ljudi *Skamandros*. Ispravnije je ime koje daju bogovi,

loških izvođenja. Ni sami Platon nema jednoznačno mišljenje koliko etimologija može odgovoriti na pitanje o ispravnosti imena. Etimološka ispitivanja on usmjerava na imena bogova i ljudi, astronomske oznake i niz apstraktnih pojmova, pribjegavajući i „barbarskim“ (negrčkim) riječima, arhaizmima i lokalizmima. Platon jezik žena smatra arhaičnijim od jezika muškaraca.

Njegova se etimološka istraživanja temelje na svođenja riječi ili njihovih sastavnih djelova na druge slične riječi. Granica vodeće ideje takvih istraživanja – koje je Platon potpuno svjestan – u proizvoljnosti je fantastičkih domišljanja koja ne otkrivaju stvarne nosioce značenja. Iako u toj fantastici ponegdje promalja racionalno jezgro, Platon je prisiljen da generalno napusti uvjerenje o heurističkoj vrijednosti *etimologije*. Zbog toga, nosioce istinonosnog značenja u riječima pokušava otkriti analizom *elementarnih riječi*, jer ih smatra „počelima ostaloga“. To su riječi koje se ne sastoje od drugih riječi niti se mogu svoditi na druge riječi. One nijesu složene riječi. Ispravnost „prvih riječi“ ne može se etimološki ispitivati. Mora se naći drugi način ispitivanja njihove ispravnosti. Etimologija mora odstupiti pred ispitivanje elementarnih riječi (*tà onómata stoicheîa*).⁴¹ No, Platon vrlo brzo stiže do granice i toga „morfološkog“ ispitivanja. Na granicu vodi pitanje koje su to – „prve riječi“ ili pra-riječi, odnosno, „odakle oponašatelj počinje oponašati“ (424b), držeci

jer su bolji znalci stvari od ljudi (*Kratil*, 391c–392a). Takođe, ispravnija su imena koje daju umniji ljudi od onih drugih, kao i muškarci od imena koje daju žene. „Sve dok se u imenu izražava bitnost stvari u potpunosti“ – veli Sokrat – nije od značaja hoće li se imenu dodati ili oduzeti neko slovo. Sokrat povezuje lična imena sa slično zvučnim pojmovima da bi dokazao njihovu prirodnu ispravnost. Tako tumači imena mitskih junaka Hektora, Oresta, Agamemnona, Atreja, Pelopa, Tantala, te bogova i Zevsu i Urana (*Kratil*, 392b–397a). Imena koja ljudi daju mogu biti ispravna ili neispravna. U načelu, ispravnija su imena koja znače opšte pojmove, nego individualna imena (*Kratil*, 397a–397c). Pokazuje se to na pojmovima *bogovi* (*theoi*), koja ukazuje na prirodne pojave kretanja – *thein*, u smislu opažanja kretanja primordijalnih božanstava sunca, mjeseca, zemlje, zvijezda i neba), *demoni* (daímōnes), *heroji* (hērōs), *ljudi* (ánthrōpoi), *duša* (psyché), *tijelo* (sōma, 397c–400c). Sokrat ispituje imena bogova, zvijezda, elemenata i vremena (400d–410e). Najposlije, Sokrat se okreće pojmovima iz spoznajne teorije i etike kao i brojnim daljnjim izrazima iz različitih područja (*Kratil*, 411a–421c).

⁴¹ Sokrat sluti da su takve elementarne riječi „ići“, „teći“, „zaustavljati“. Njima se pripisuje neka ispravnost koja počiva na njihovoj saglasnosti s onim u njima označenim (*Kratil*, 421c–422e). Kriterij ispravnosti imena sada se traži u tome da tvorac imena oblikom imena mora oponašati ono imenovano. Nije ono prosto oponašanje zvuka, jer bi u protivnom ispravno ime neke životinje bilo oponašanje njenog glaskanja. Iako riječi podražavaju stvari (423b), podražavanje u imenima je potpuno specifično. Nije ono kao što se u muzici oponaša prema zvuku ni kao u slikarstvu po odnosu prema boji (423d). Svako ime stvari je prije svega podražavanje same biti te stvari. Svaka stvar bila bi izražena onakvom kakva jeste kada bi se slovima i slogovima mogla oponašati njena bit (423d–423e). „Imenodavac“ bi bio onaj ko je sposoban za to.

da oponašanje počinje slogovima i slovima. Tako se od uvjerenja o slaboj heurističkoj snazi etimologije, preko uvjerenja da se traženi rezultat nije dobio „morfolopkom“ analizom elementarnih riječi, dolazi se do „fonetičkih“ razmatranja „počela“ (*stoicheia*), dakle, osnovnih djelova riječi ili slova.⁴² U cjelini, Sokratova kritika Hermogenovog konvencionalizma dijelom se pokazuje opravdanom, dijelom se i samom Sokratu čini spornom i neutemeljenom. Dramaturgiju debate vodio je Platonov dijalektički nerv. On je uspijevaao slijediti dijalekticitet same razmatrane stvari te pokazati kako se na neusiljen način u konvencionalističkom stavu otkriva – njemu imenentna – naturalistička antiteza. Ne uvodi je Platon u diskusiju kao opreku naprosto, nego kao opreku koja se „prirodno“ oblikovala u traganju za samom biti konvencionalizma.

Dijalektički obrt

Punoćom objelodanjene opreke Platon je stvorio zgodu da napokon u raspravu uvede *Kratila* (427c–428d). Kako on može doprinijeti raspravi ako odmah kaže da se s njegovim mišljenjem slaže sve što je Sokrat rekao protiv Hermogenovog stava, vođen mišlju da je „ispravnost imena u tome da prikaže prirodu stvari“? Osnovanost te vodeće misli sada valja provjeriti dijalektičkim ispitivanjem. U razgovoru s Hermogenom, Sokrat je tražio osnovnu slabost konvencionalizma misaonim kretanjem u njegovo središte. U predstojećoj debati s *Kratilom*, Sokrata vodi namjera da traga za osnovnom slabošću naturalizmu. Platonova je namjera da se raskrije dijalekticitet u naturalističkom stavu kojim se on – mimo volje zastupnika toga stava – obrće u konvencio-

⁴² Sokrat drži da je smiješno, ali i nužno ispitivanjem „htjeti objasniti stvari slovima i slogovima koji ih oponašaju“ (425d). Ako bi se ta nevolja preduprijedila tako što bi se tvrdilo da su prva imena postavili bogovi i da su zato ispravna, onda bi filozofi postupali poput pisaca tragedije koji „u škripcu“ kako do kraja da dovedu tragičku radnju pribjegavaju rješenju *deus ex machina*. Glas ro (*r*) Sokrat tumači kao odgovarajući izraz za kretanje, jer kod toga glasa jezik najmanje ostaje nepokretan, nego posebno snažno vibrira. Tvorac npr. riječi *rhein* („teći“) izražava kretanje oponašanjem glasa *r*. Glas jota (*i*) najlakše kroz sve prolazi te otuda odgovara za sve što je dobro. Glasovi fi (*ph*), psi (*ps*), sigma (*s*) i zeta (*z*) su poput daška pa su pogodni za označavanje prije svega onoga što ima takvu prirodu, npr. vjetrovitog (*phýsōdēs*). Kod obrazovanja glasova delta (*d*) i tau (*t*) jezik je stisnut i stegnut te su ti glasovi sadržani u riječima kao *desmós* („povez“) i *stásis* („zastoj“), što se odnose na smetnju ili nedostatak kretanja. Kod lambde (*l*) jezik se gura naviše te je otuda taj glas sadržan u *leia* („glatkom“), kao i u riječima *olisthánein* („klizati“), *liparón* („masno“) i *kollōdes* („ljepljiv“). Glas gama (*g*) sprječava klizanje jezika te otuda odgovara veza između *g* i *l* riječima kao *glíschon* („ljepljiv“), *glyký* („sladak“) i *gloiōdes* („smolast“). Glas ni (*n*) nastaje u unutrašnjosti usta i izražava stanje stvari u riječima *éndon* („unutra“) i *entós* („unutar“). Glas alfa (*a*) je dug i otuda uvršten u riječ *mégas* („veliki“), a dugo ē odgovara *mēkos* („dužina“), dok *o* svojom oblošću dominira u *gongýlon* („okruglo“); (*Kratil*, 426c–427d).

nalistički stav! Platon tako demonstrira višu školu mišljenja. Na njenom se naturalnom ispitu traži posvjedočenje sposobnosti da se razumije i prati karakteristični platonički dvostruki dijalektički obrt.

Razgovor s Kratilom čini treći dio dijaloga (428b–439b). Polazište je saglasnost da se ispravnost imena traži u načinu kako jeste imenovana stvar (428e). Najprije valja ispitati stav da imena oponašaju predmete. Sokrat zaključuje po analogiji. Ako postoje bolji i lošiji slikari, tako mora biti i s zakonodavcima ili tvorcima riječi. Analogija treba jednim potezom da relativizira ispravnost imena. Kratil to ne prihvata, nego tvrdi da su sva imena jednako ispravna. Priznaje da bolje ili lošije oponašanje postoji u slikarstvu. Ne prihvata primjenu toga stava na imenovanje. Sva su imena ispravna, ako su imena. Lažna imena uistinu ne postoje u zbiljnosti (428e–429b). Sokrat oponira da Hermogen ipak nosi to ime, iako su na početku dijaloga – doduše u šali – utvrdili da mu to ime nije sasvim adekvatno. Kratil se brani od toga argumenta tvrdnjom da Hermogen samo prividno nosi to ime, koje nije njegovo, nego je nečije drugo. Drži da nije moguće nešto lažno reći (429d). Iskazi koji nijesu istiniti – nijesu iskazi! Pogreška u imenovanju nije izgovaranje riječi, nego praznih zvuka (430a).

Sokrat drži da nije smisleno Kratillovo poricanje realnosti lažnoga. Kratilovu tezu sada pokušava oboriti ukazivanjem na razliku *imena* i *imenovanoga*. Njih vezuje čin oponašanja. Ime *oponaša* ono imenovano (*mimēma*). Slikarstvo se bavi oponašanjem pa je moguće uporediti *slikanje* i *imenovanje*. Slika oponaša naslikano na vjeran ili loš (lažni) način. Ako je moguće nevjerno (neistinito) slikarsko prikazivanje predmeta, moguće je i nevjerno (neistinito) označavanje imenovanoga imenom. Moguće je „neispravno dijeliti imena“, kao i neispravno „dijeliti glagole i rečenice“ (430a–431c). Kao što slika može biti lijepa ili loša, tako je i s imenima. Jedna su lijepo, a druga rđavo stvorena. Tvorac imena je „sad dobar, sad rđav“ (431e). Sokrat tako argumentira protiv Kratilovog stava da su sva imena jednako lažna i jednako istinita. Kratil ipak ostaje pri uvjerenju da su imena uvijek ispravna, jer i najmanja promjena na imenu čini ga nekim drugim. Promjenom mu se oduzima ispravnost te više nije ime (432a). Sokrat oponira da se u imenovanju – baš kao i u slikarstvu – ne može tražiti oponašanje u punom kvalitativnom smislu. Oponašanje ne preslikava ono oponašano na egzaktn način. Portret nikada ne može u potpunosti oponašanjem prenijeti „unutrašnjost“ portretiranog lika, njegovu „mekušnost i toplinu“, „pokret, dušu i misao“. Ne mogu ni „imena koja imenuju stvari biti slična stvarima u svim tačkama“ (432d). U protivnom, slikanje i govorenje imali bi za rezultat reduplikaciju. Ona bi poništila razliku slike i naslikanog, odnosno, imena i imenovanog. Ime ne bi imalo spoznajnu vrijednost, jer bi ono i predmet bili isto. Slika samo djelimično može odsli-

kavati predmet. Tako i ime, budući da je ono – očitovanje predmeta pomoću slogova i slova (433b) – može samo djelimično oponašati predmet u onome što mu je karakteristično. U imenovanju – kao i u slikanju – nužna je neka vrsta graduelnosti oponašanja.

Daljnjom eksplikacijom pitanja o oponašanju, Sokrat hoće Kratila još jednom staviti pred izbor između naturalističke i konvencionalističke teze tako što se usredsređuje na problem sličnosti između „prvotnih riječi“ i „očitovanja stvari“. Ispitivanje tako dolazi do fonetske strane oponašanja u imenovanju. U potonjoj tradiciji ono će – kao pitanje o porijeklu jezika – rezultirati u *teoriji onomatopeje*. U *Kratilu* ono se drži na Sokratovoj pretpostavci da „veći dio slova“ u imenu treba da odgovara ili da je sličan imenovanom predmetu“ (433c). Da bi ime bilo slično predmetu, „potrebno je da *počela* (*stoicheia*, tj. slova, glasovi), na kojima će nastati iskonska imena, budu prirodno slična predmetima“ (434a). Vrijednost teze o oponašanju već je apsolvirana u razgovoru s Hermogenom na primjerima glasova *r* i *l*. Glas *r* u imenovanju iskazuje sličnost s kretanjem, „poletom“ i čvrstoćom (*sklēros*), a *l* s klizavošću i mekoćom stvari. Ako *l* izražava ono što je suprotno od *sklēros*, ne bi smjelo da se pojavljuje u toj riječi. Kratil tvrdi da je u pitanju „neispravno“ postavljanje, pa bi ta riječ trebalo da glasi – *skrēros*. Sokrat uzvraća da se ipak svaki upotrijebljeni oblik riječi bez teškoća povezuje s onim što označava. Tako se dolazi do stava da se „iz navike“ određuje i glasovno stanje. Dakle, i ono je stvar sporazuma. No, ovaj je zaključak suprotan Kratillovoj tezi o prirodnoj ispravnosti riječi. Ime ne mora fonetski oponašati predmet. Jezičkom upotrebom učvršćena konvencija čini mogućim da se kod onoga što izražava ime – i onoga kako se ono čuje – nastane predstava o imenovanoj stvari. Svejedno je da li mu je forma zvuka slična ili nije (435a–435b). Sokrat pokazuje da kritički apsolvirana Hermogenova konvencionalistička teza ima određenu vjerodostojnost: „I sporazum i navika nužno pridonose očitovanju našeg umovanja jezikom“ (435c). Kratilov model oponašanja iznevjerava i na brojevima. Niz brojeva ne može se predstaviti glasovnim oponašajućim označavanjima, jer uz imena brojeva mora postojati poredak putem konvencije (435c).⁴³

⁴³ Košeriu smatra da se tu ne razlikuju jasno dva odnosa: odnos nosioca znaka (signifiant) i sadržaja znaka (signifie) te odnos nosioca znaka i označenog predmeta. On misli da je za Kratila prvi odnos potčinjen konvenciji, a drugi „prirodno nužan“. Stoga, samo ako drugi odnos ispunjava zahtjev „primjerenosti“ ili „sličnosti“, radi se o „ispravnom“ imenu. Po Sokratu, misli Košeriu, prvi odnos je nužan (ne i „prirodno nužan“), a drugi odnos nije nužan, što znači da se uslov „primjerenosti“ može ali ne mora ispunjavati. Tako se objašnjava da „primjereni“ i „neprimjereni“ materijalni nosioci znaka (signifiants) u istoj mjeri ispunjavaju svoju funkciju u jezičkoj upotrebi. Napr. riječ *dugo* je dobro shvaćena kao i riječ *kratko*, iako bi po Kratillovoj tezi o „ispravnim“ imenima, trebalo da je duža od riječi *kratko*; Coseriu, Isto, str. 55.

Završnim stavovima *Kratila* filozofska je publika uglavnom bila nezadovoljna. Čini se da Platon nije našao valjano rješenje problema ispravnosti imena. *Kratil* se doima kao „muzički komad s nezavršenim akordom“.⁴⁴ Kritika uglavnom previđa Platonovo umijeće dijalektičkog mišljenja. Njegova je „dijalektička krtica“ – slično raspravi u *Protagori* o pitanju da li se vrlina može naučiti – u Hermogenovom konvencionalističkom stavu našla „kratilovski“ naturalistički stav. U Kratilovom naturalističkom stavu bez teškoća je načinila obrt prema „hermogenovskom“ konvencionalističkom stavu. Kao i u *Protagori*, Platon je u *Kratilu* pokazao majstorstvo – hegelovski shvaćene – negativne dijalektike. I misaoni rezultati oba Platonova dijaloga vrlo su srodni, jer staju na golemoj zapreci koja onemogućava misaono kretanje prema zahtjevima pozitivno-umske dijalektike. Ako je na toj potonjoj dionici dijalektičkog mišljenja biti jezika Platon doživio neuspjeh, mjeru toga neuspjeha treba prosuđivati prema „uspješnosti“ onih filozofa jezika i lingvista koji do te potonje dionice nikad nijesu ni doprli. Štaviše, većina njih nije ni dospjela do slutnje da je najimanentniji zadatak filozofskog mišljenja jezika dokučivanje njegove spekulativne biti oslobađanjem od dva okamenjena lingvistička apstraktuma – konvencionalizma i naturalizma!

Trećim dijelom *Kratila* (od 435d do kraja) Platon pokušava identifikovati topos više sinteze konvencionalizma i naturalizma. Put prema njoj vodi preko pitanja o spoznajnoj moći jezika. Da li *ime* (riječ, jezik) može biti *instrumentum* spoznaje predmeta? *Kratil* kaže: Ko zna imena, zna i stvari (435e). Znanjem imena otkrivaju se i stvari označene imenima (436a). Sokrat odlučno odbija to uvjerenje, jer spoznaja predmeta na osnovu znanja njihovih imena može voditi u obmanu. Sokrat drži da cijeli taj odnos valja potpuno obrnuti, jer ne postavljaju se predmeti prema imenima, nego imena prema predmetima. Strategija promišljanja pitanja o *ispravnosti imena* svoje težište mora premjestiti na same predmete. Ne dokučuje se istina o predmetima na osnovu imena, nego se ispravnost imena dokučuje istinom o predmetima. Između imena i spoznatljivosti imenovanih predmeta postoji veza, ali njen je princip u samim predmetima. U krajnjoj liniji, filozofsko pitanje o jeziku se može promišljati odijeljeno, bez čvrste povezanosti s filozofskom spoznajom zbiljnosti. Jezik nije apsolutna veličina, nego se njegova bit otkriva u odnosu mišljenja i bitka! *Ergo*, filozofija jezika i ontologija moraju biti u jedinstvu. Platonovo je temeljno uvjerenje da se do sinteze u promišljanju biti jezika ne može dospjeti bez tematizacije pitanja o bitku bića!

Pitanju o ispravnosti imena, tj. o saglasnosti imena i predmeta mora prijetiti pitanje o *ispravnosti samih predmeta*, tj. o saglasnosti predmeta

⁴⁴ Coseriu, Isto, str. 56.

s vlastitom biti, a preko nje – s idealnom biti bitka, s idealitetom zbiljnosti. Iskustvo filozofskog mišljenja u tome je isporučilo dva stava – parmenidovski i heraklitovski! I sama riječ *episteme*, drži Platon, je dvosmislena, jer s jedne strane implicira zadržavanje naše duše na predmetima, a s druge – kretanje s njima! Ta opreka, ozbiljena kao opreka dva filozofska učenja, pokazuje se u samim riječima. Nekim imenima označavaju se predmeti u kretanju, drugima u mirovanju (437a–437e). Ne smije biti uzet kao ozbiljan argument za bilo šta odnos njihove brojnosti.⁴⁵ Pojedina imena potvrđuju tezu Parmenida o vječnoj postojanosti stvari, kao i onu Heraklitovu o stalnoj promjeni. Kratil kaže: „Moguće je da jedna od te dvije vrste imena ne predstavlja imena“ (438c). Kriterij ispravnosti jednih i drugih imena ne treba tražiti na nekoj višoj razini imenovanja. Takva ne postoji niti je moguća.

Tu se zatvara platonička paradoksija rasprave o ispravnosti imena. Njen potonji zaključak je da kriterij ispravnosti imena valja tražiti u prepoznavanju „zbiljnosti bez imena“ (438e). Imena jesu nekakve slike zbiljnosti, ali istinu o zbiljnosti ne treba tražiti u njima. Nju je moguće dokučivati samo iz nje same, ne iz njenih slika u imenima (439a–439b). Nijedna spoznaja ne može dokučiti stvar ako ona nema stalnu bit (440a). Ako je sve u promjeni, spoznaja nije moguća. Za Platonovog Sokrata alternativa je učenje o idejama u čijem je središtu ono lijepo ili dobro po sebi. Kratil ostaje pri učenju o vječnoj promjeni i ne napušta svoju osnovnu tezu.

Filozofski rezultat dijaloga

Ocjena o vrijednosti dijaloga *Kratil* nužno je polemička. Moguće ju je eksplicirati u kritici kritičkih stavova nekoliko autora.

Euđenio Košeriu razlikuje tri bitne strane dijaloga. Prvo, Platon je spoznao da jezik nije proizvoljni skup riječi kojim se opisuju zakonitosti izvanjezičke zbilje, nego je i sam – iako najprije viđen na zagonetni način – vlastiti *nómos*. Košeriuov stav ima djelimičnu vrijednost. Jezik jeste osebujni *nómos*. U njemu se ukida razlike između *privatim* (*idía*, „samo za vlastitu ličnost“) i *publice* (*dēmosía*, „javno, za sve“ (385a)). Platon ne smatra da jezik opisuje izvanjezičku zbiljnost, nego obrnuto da je jezik djelo zbiljnosti posredovano ljudskim mišljenjem. Nije rasprava u *Kratilu* stala pred teškoćama razumi-

⁴⁵ Sokrat otkriva bitno protivurjeđe. S jedne strane, zakonodavac kao tvorac riječi (*onomathētes*) morao je poznavati stvari kojima je davao prva imena. S druge strane, „nemoguće je otkrivati stvari drukčije nego ako sami proučimo i otkrijemo koja su im imena“ (438a–438b). Krug u dokazu Kratil pokušava izbjeći tvrdnjom da je neka viša božanska sila stvarima dala imena. Sokrat ne dopušta taj izlaz, jer opreka nije nestala, nego se sad u nju „upecao“ neki *daímōn* ili bog (438b–438c).

jevanja intra-jezičke biti jezika, nego pred izborom između parmenidovske i heraklitovske recepcije zbiljnosti. Od toga izbora – po Platonovom sudu – ne zavisi priroda razumijevanja odnosa jezika i bitka, nego priroda objektivacije bitka u jeziku! Potonje mjesto istine o jeziku je svijet ideja. Košeriu tvrdi da je Platon dao negativan odgovor na pitanje o spoznajno-teorijskoj vrijednosti jezika, jer analiza riječi ne može pružiti spoznaju prirode stvari. S istom uvjerenjivošću može se tvrditi suprotno: Platon je dao relativno pozitivan odgovor na to pitanje, jer bez potonjeg kriterija poznavanja ideja kao biti zbiljnosti ne može se s pouzdanjem tvrditi da analiza riječi ne pruža spoznaju prirode stvari. Košeriuov argument – izveden iz debate u *Kratilu* – jednako se može uzeti kao protivargument. Analiza pokazuje da neke riječi idu u prilog *phýsei*-postavke, a druge njenoj suprotnosti. Košeriu veli da riječi ne pružaju pouzdan pristup prirodi označavanih stvari. Kod Platona se može naći uporište i za suprotni stav da riječi stalno pokazuju vezu s prirodom označenih stvari koja se ne može objasniti sporazumom.

U jezičko-filozofskom pogledu – po Košeriuu – *Kratil* ne daje rješenje problema ispravnosti imena. Takav je kritički sud određen poimanjem jezika kao apsolutne veličine koji vlada u savremenoj lingvistici poslije tzv. *lingvističkog obrta* (engl. linguistic turn, njem. die linguistische Wende). S Platonovog gledišta takvo poimanje jezika ne bi bilo prihvatljivo. Njegov je nedvosmisleni zaključak da se bit jezika ne može tražiti u samom jeziku! U skladu s tim zaključkom valja prosuđivati i kritički sud da Platon nije uspio identificirati bit jezika. On tvrdi da misaona teškoća ne nastaje u tvrđenju da jezik reflektira zbiljnost, jer jezički je znak „raspoznavanje biti“ (*diakritikón tēs ousias*), nego u tome da li se zbiljnost shvata na parmenidovski ili na heraklitovski način. Suprotno zaključuje Košeriu: „Pravi rezultat dijaloga leži u njegovoj besplodnosti (Ergebnislosigkeit). U *Kratilu* se nije odgovorilo na pitanja, nego su pitanja dovedena u pitanje. Platon se ne odlučuje za *phýsei*-niti za *nōmo*-postavku. On prati puteve koje otvaraju obje teze i ide do njihovih krajeva te time pokazuje da ni jedan ne vodi cilju. Jednoznačno je odbio *phýsei*-postavku, ali ni s *nōmo*-postavkom nije se mogao saglasiti“.⁴⁶ Tako ponavlja ocjenu koju je Vilamovic-Melendorf iznio u svojoj knjizi o Platonu: „Dijalog *Kratil* /Platon – prim. M.A.P./ je napisao da bi sebe i svoje učenike savjesno spasio od zablude da bi se mogao naći smisao u slovima ili zvuku riječi; on objašnjava da je taj put neprohodan, ali on se njime tako dugo probija radi zadovoljstva, kako to samo čini onaj ko se odvažio za njega prije nego se uvjerio da je to bio krivi put (Holzweg)“.⁴⁷ Suprotno Vilamovic-Melendorfu

⁴⁶ Coseriu, Isto, str. 58.

⁴⁷ Wilamowitz-Möllendorff, *Plato*, 3. Ausgabe, 1948, str. 223. U fisnoti 2. još direktnije izriče sud o pitanju da li Platon stoji na konvencionalističkog ili naturalističkom stanovištu:

i Košeriuu, valja istaći da Platona – uz svu skepsu, samoironiju pa i svijest o stranputicama na putu prema biti jezika – nije napustilo uvjerenje o nužnosti postojanja nekog oblika primjerenosti (adekvacije) riječi i predmeta. Imena u nekom pogledu moraju imati *orthótes*.

Od interesa je ukazati na nekoliko stavova Loseva.⁴⁸ On opaža da Platon protiv sofističke konvencionalističke subjektivizacije imenovanja ističe objektivitet imenovanoga (385a–391a). Postoji svijet objektivnih biti (391b–392a), koji je kontinuiran i nerazdijeljen. Imenovanjem se ne može smjerati na reprodukciju biti predmeta koja bi joj bila potpuno adekvatna, što je u osnovi nedostupno čovjeku. Reprezentaciji same biti predmeta u imenima Platon suprotstavlja relativnu reprezentaciju akta imenovanja koja je dostupna čovjeku. Svaki se čovjek koristi tim aktom i moguće ga je analizirati. Iako nije moguće postići apsolutnu adekvatnost imena i predmeta, u imenovanju se na ovaj ili onaj način stalno interpretira bit predmeta. Imenovanje je, dakle, diakritički ili interpretacijski akt (388c). Platon ga naziva mudrošću (396d–396e), jer još nema posebni termin za fiksiranje odgovarajućih akata svijesti. Iz toga valja razumjeti njegovo htjenje da analizira veliki broj imena i riječi. On predočuje moguće jedinstvo, ali i razliku između idealne biti predmeta i naše interpretacije te biti koja je ozbiljena u odgovarajućem ili neodgovarajućem imenu. Platonova etimološka fantastika ipak se drži na misli da naše interpretacije zbiljnosti pomoću imena mogu imati različite stupnjeve vjerodostojnosti. Mogu biti bliže ili dalje predmetu. Taj uvid ipak ne ide u prilog konvencionalističkoj tezi. Ako se u imenu ne odražava sama bit predmeta, ipak se odražava neki njen objektivni aspekt. Losev veli: „Cijeli sistem relativno-reprezentativnih, interpretacijskih, semantičkih i artikulacijsko-akustičkih akata za Platona je jedna jedina i nerazdijeljena cjelina, jedan „eidos“ (lik) kako se on opet izražava, poredeći ime, kao oruđe spoznaje, sa svrdlima u svrdlanju i čuncima u tkanju (388a–390a). Po Platonu tako treba poimati razne stupnjeve prisutnosti idealnog svijeta u ljudskoj svijesti, a ne nediskriminatorno ih preokretati u nešto apsolutno subjektivno, kako su to činili sofisti“.⁴⁹

Plauzibilni su neki sudovi Manfreda Krausa o *Kratilu*.⁵⁰ Bitni je rezultat dijaloga u jasnom Platonovom predočavanju slabosti oba shvatanja jezika. Jedno i drugo hipostazira jednu od dvije centralne uloge jezika. Hermogenova konvencionalistička teza prikladna je za objašnjenje komunikacijskog aspekta jezika, ali potpuno neprikladna za problem njegovog ontološkog fundiranja i

„...uopšte suprotnost prirode i konvencije (zakona) nije upotrebljiva za platoničko razmatranje jezika“.

⁴⁸ Losev, A. F., *Platon, Sočinenia v treh tomah*, Misl, Moskva, 1968, tom I, str. 598.

⁴⁹ Losev, Isto, str. 601.

⁵⁰ Klaus, Manfred, Isto, str. 25.

spoznajno-teorijske povezanosti imena i imenovanoga. Kratilova naturalistička teza jednostrano tvrdi čvrstu vezu imena i predmeta, ali je neprikladna za rješavanje komunikacijske uloge jezika. Radikalnost obje teze vodi neprihvatljivim zaključcima. Ne stoji Hermogenovo dopuštanje mogućnosti privatnog jezika ni Kratilovo traženje saglasnosti imena i predmeta u onom glasovnom te heraklitskom odbijanju mogućnosti čvrste spoznaje. Kraus valjano sudi da je Platon u učenju o idejama tražio rješenje pitanja o jeziku na strategijski, nikako na palijativni način. Platon već u ranim dijalozima pita za vezu jezika, tj. imena s imenovanim.⁵¹ Vezu pojedinačnih predmeta pod nekim imenom uvijek se posmatra s obzirom na mogućnost koje pruža učenje o idejama.⁵² „Uz pomoć učenja o idejama – veli Kraus – ipak se može razviti valjan semiotički model: riječi se ne odnose na čulne stvari, nego primarno na ideje. Za Platona, ideje su istinski bitak, a ne čulne stvari te tako postoji odnos jezika prema bitku, a time i kriterij istine“.⁵³ Prema učenju o *anámnesis* može se jezička komunikacija graditi na intersubjektivnom identitetu predstave ideja kod svih ljudi. Budući da čulne stvari participiraju u idejama učešćem (*méthexis*), uspostavlja se semiotički relacijski lanac od imena preko ideja do čulnih stvari. Relacija *učešća* je polivalentna, jer više stvari mogu učestvovati u jednoj ideji, a jedna stvar u više ideja, čime se ne narušava jednoznačnost odnosa između imena i onoga pravog imenovanog (ideje). U krajnjoj liniji, kod Platona imenovanje se odnosi na ideje kao prauzore čulnih stvari koje su pravi predmeti spoznaje. Odnos prema istinitosti jezika moguć je bez pretpostavljanja direktnog odnosa između imenovanja i čulno opažljivih stvari. Odnos između imenovanja i čulnih predmeta je indirektan, jer ti predmeti učestvuju u idejama.

Kraus zaključuje da razlikovanjem između značenja riječi i referencijalnog odnosa Platon anticipira moderni trostrani semiotički model: „Platonički semiotički model stvara na višoj ravni povezanost i pomirenje naturalističke i konvencionalističke teze. Tako se osigurava funkcija jezika kojom se diferencira bit (wesensdifferenzierende Funktion der Sprache), kao i njegovo komunikativno djelanje. Pokazuje se da je za bliže razumijevanje i poimanje funkcionisanja jezika potrebno više znanje ideja. Isključuje se ono obrnuto što je htio Kratil, naime spoznavanje biti stvari na osnovu istraživanja imena“.⁵⁴ Platon ne negira, nego relativizira spoznajnu vrijednost koju mu je priricao Kratil. I Kraus smatra da u cjelini promašuje interpretacijska polari-

⁵¹ Platon pita na ovaj način: „Nazivaš li ti pak nešto tako i tako“ (npr. *Protagora*, 332 a4; *Menon* 75 e1; 761, d2; 88 a7–b1; *Fedon* 103 c11). I dalje: „Šta je pak to što ti tako nazivaš?“ (npr. *Lahe*s, 192 a9, *Harmid*, 175 b3; *Menon* 74 e11).

⁵² Vidi: *Menon*, 74 d5–e2; *Politeia* X, 596 a6; *Sofista*, 240 a4–a6.

⁵³ Manfred Kraus, *Isto*, str. 26.

⁵⁴ *Isto*, str. 27; vidi takođe: Manfred Kraus, *Name und Sache*, Amsterdam, 1987, str. 201 f.

zacija nastala na pitanju da li je Platonova filozofija jezika konvencionalistička ili naturalistička.

Literatura:

- Borsche, Tilman, *Platon*, In: Peter Schmitter (Hrsg.), *Sprachtheorien der abendländischen Antike (Geschichte der Sprachtheorie, Band 2)*. Gunter Narr, Tübingen, 1991.
- Derbolav, Josef, *Platons Sprachphilosophie im „Kratylos“ und in den späteren Schriften*, Darmstadt, 1972.
- Diehl, Christoph, *Platons Semantik. Die Theorie sprachlicher Bedeutung im Kratylos*, Mentis, Münster, 2012.
- Eckl, Andreas, *Sprache und Logik bei Platon*. Teil 1: *Logos, Name und Sache im Kratylos*, Königshausen-Neumann, Würzburg, 2003.
- Gaiser, Konrad, *Name und Sache in Platons „Kratylos“*, Winter, Heidelberg, 1974.
- Manfred Kraus, Manfred, *Platon*. In: Tilman Borsche (Hrsg.), *Klassiker der Sprachphilosophie. Von Platon bis Noam Chomsky*, Beck, München, 1996.
- Perović, Milenko A., *Fihite i pitanje o jeziku*, Arhe, br. 25, Novi Sad, 2016, str. 7–27.
- Perović, Milenko A., *Herderova filozofija jezika*, Arhe, br. 26, Novi Sad, 2017 (u pripremi).
- Perović, Milenko A., *Humboltovo zasnivanje filozofije jezika*, 1. dio, *Lingua montenegrina*, IX/I, br. 17, Cetinje, 2016, str. 3–21.
- Perović, Milenko A., *Humboltovo zasnivanje filozofije jezika*, 2. dio, *Lingua montenegrina*, IX/II, br. 18, Cetinje, 2016, str. 3–22.
- Perović, Milenko A., *Medium duha ili kuća bitka. Hegelov spekulativni pojam jezika*, Arhe, br. 24, Novi Sad, 2015, str. 9–36.
- Rijlaarsdam, Jetske C., *Platon über die Sprache. Ein Kommentar zum Kratylos*, Bohn, Scheltema-Holkema, Utrecht, 1978.

Milenko A. PEROVIĆ

PHILOSOPHY OF LANGUAGE IN PLATO'S *CRATYLUS*

The paper analyzes the Plato's philosophy of language in *Cratylus*, based on the belief of the author that this work established the philosophy of language and linguistics in the tradition of Western thought. The author argues that Plato is not a supporter of conventionalist or naturalistic understanding of the language. On the contrary, through the art of dialectical thinking, Plato shows dialecticism immanent to language, whereas its dialogic and polemical revelation indicates the value and limitations of both positions. In the *Cratylus*, Plato was on his way of decrypting the speculative relationship between language and existence.

Key words: *Plato, Cratylus, philosophy of language, linguistics*